

امنیت زیست محیطی مهم ترین بُعد از امنیت فراگیر ملی

امنیت (Security)، وضعیتی است که در پرتوی آن، فرد و جامعه، خود را در برابر هرگونه آسیب، به صورت مطمئن، دائمی و پایدار، مصون و ایمن احساس می کند و به واسطه آن، سایر نیازهایش نیز فراهم می شود. تا اواخر دهه ۱۹۸۰ «قدرت نظامی» را منشأ و نیز عامل امنیت می دانستند، زیرا امنیت عبارت از مصونیت کشورها در برابر تجاوزات خارجی و تهدیدات سخت مزدوران داخلی آن ها بود. این تفسیر از امنیت که به «امنیت سنتی» معروف است، تهدیدات ضدامنیتی را دارای خاستگاهی برون مرزی و سرشتی نظامی می داند و راه حل آن را نیز در توان رزمی و نظامی کشور جست و جو می کند. امروزه دامنه مفهومی امنیت از تک بعد «نظامی» خارج و ماهیتی نرم، غیرسنتی، چندبعدی و درعین حال، جهان شمول پیدا کرده است. «امنیت غیرسنتی» مرزهای نظامی را درنوردیده و سایر مؤلفه ها و عناصر امنیت ملی را آشکار ساخته است، به طوری که باری بوزان، بنیان گذار مکتب کپنهاک (Copenhagen School)، امنیت را دیگر در نبود تهدید سنتی تعریف نمی کند، بلکه امنیت جامع (فراگیر یا Inclusive Security) را، به جای امنیت محدود (تک بعدی نظامی)، مطرح و ابعاد آن را در پنج بعد نظامی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و زیست محیطی گسترش می دهد.

تهدیدات امنیتی غیرسنتی، اغلب غیرنظامی، مهم تر و خطرناک تر از تهدیدات سنتی هستند. این تهدیدات، ممکن است از تدابیر و اعمال دولت ها، گروه های اجتماعی و اشخاص منتج شوند، یا منشأ طبیعی داشته باشند. تهدیدات غیرسنتی ماهیتی پیچیده دارند و شامل صدها تهدید فردی، محلی، منطقه ای، ملی و فراملی هستند، که شمار زیادی از بازیگران دولتی و غیردولتی را درگیر خود می کنند. مکتب کپنهاک، که یک مکتب فکری در مطالعات امنیتی است، امنیت نظامی را یکی از ابعاد امنیت می داند، نه تمامی آن. امروزه امنیت زیست محیطی، یکی از شاخه های مهم و اصلی امنیت غیرسنتی است، به گونه ای که محیط زیست به مهم ترین مسئله امنیت ملی در سده بیست و یکم تبدیل شده است.

امنیت زیست محیطی، امنیتی است که برخورداری از طبیعت و محیط زیست سالم و غنی را، به عنوان حق طبیعی انسان تأمین می کند. امنیت زیست محیطی شرایطی است که با حکمرانی شایسته، مدیریت توانمند و استفاده اصولی و پایدار از منابع طبیعی و محیط زیست، ایجاد و به واسطه آن ثبات اقتصادی، اجتماعی و سیاسی به وجود می آید و منافع حیاتی فرد، جامعه و محیط زیست طبیعی را در برابر تهدیدات طبیعی و انسان ساز محافظت می کند. امنیت زیست محیطی، دیگر امری اتفاقی و نادر نیست، بلکه نتیجه تعامل انسان با طبیعت است. امنیت زیست محیطی تابعی از حفظ موازنه تعامل میان انسان و طبیعت است. امنیت بشر بر پایه کیفیت زندگی شکل می گیرد. هر عامل کاهش دهنده کیفیت زندگی بشر، تهدیدی امنیتی و درمقابل، هر عامل بهبوددهنده کیفیت زندگی بشر، تقویت کننده امنیت است. امنیت زیست محیطی تضمین کننده کیفیت زندگی و بخش جدایی ناپذیر امنیت ملی است.

بحران های انسان ساز زیست محیطی، نظیر تغییرات آب و هوایی، جنگل زدایی، کاهش تنوع زیستی، فرسایش خاک، آلودگی و کمبود منابع آبی، خشکیدن تالاب ها و رودها و ظهور یدیده گردوغبار و ریزگردها، می توانند زیست و بقای کشورها و انسان ها را در سطح فردی، محلی، منطقه ای، ملی و بین المللی تهدید کنند. بحران های زیست محیطی، به عنوان یکی از عوامل تهدیدکننده امنیت غیرسنتی، می توانند باعث جنگ، نزاع، کشتار و آسیب رسانی به افراد شوند، به طوری که تلفاتی بیش از تهدیدات نظامی داشته باشند. تهدید و تحدید معیشت، افزایش فقر، ایجاد نارضایتی، بالاگرفتن کشمکش های

سخن روز

قومی، تضعیف دولت، بروز اعتراضات و شورش‌های محلی، منطقه‌ای و ملی، فروریختن امنیت کشور و افزایش موج مهاجرت، از عوارض و آسیب‌هایی هستند که در اثر پدیده‌های زیست‌محیطی به‌ویژه تغییر اقلیم، ایجاد، یا تشدید می‌شوند.

تخریب و زوال تدریجی محیط‌زیست بشر، غیرقابل تحمل شدن شرایط زندگی ساکنان آن، بروز نزاع‌های محلی بر سر منابع محدود طبیعی باقی‌مانده، نزاع ساکنین مناطق علیه مسئولان محلی یا ملی و هم‌زمان مهاجرت ساکنین به جاهای دیگر و ظهور پدیده «پناهندگی زیست‌محیطی» (Environmental refugee یا E. asylum) می‌تواند از عوارض سوء تهدیدات زیست‌محیطی باشد. پناهندگان زیست‌محیطی آن‌دسته از افرادی هستند که در اثر آلودگی‌ها، یا سایر دشواری‌های محیط‌زیست پیرامونی، یا تأثیرات تغییرات اقلیمی، در جست‌وجوی شرایطی بهتر برای بقای حیات خود، یا شرایط زیست‌محیطی مطلوب‌تر، به‌ناچار موطن خویش را ترک می‌کنند و از محل‌شان خارج می‌شوند. پدیده پناهندگی (یا آوارگی) زیست‌محیطی، از جهات گوناگون در فرایند توسعه، اختلال ایجاد می‌کند و باعث ایجاد فشار مضاعف بر ساختارهای شهری و جلوگیری از پیشرفت اقتصادی (به‌علت تحمیل هزینه، افزایش تقابل فرهنگی و نامناسب بودن امکانات بهداشتی، فرهنگی و آموزشی) در منطقه میزبان خواهد شد. پناهندگی زیست‌محیطی می‌تواند، در صورت عدم مدیریت شایسته آن، در آینده‌ای نه‌چندان دور، بسیاری از کشورهای جهان را با بحران‌های ملی و بین‌المللی مواجه نماید. مقابله با این بحران‌ها در سطح ملی و بین‌المللی جز از طریق تغییر ارزش‌ها و نگرش‌های حاکم بر ذهن دست‌اندرکاران اعم از مردم، تصمیم‌سازان و تصمیم‌گیران اصلاح نخواهد شد.

ورود محیط‌زیست به عرصه امنیت بین‌المللی، منجر به برگزاری نشست‌های مختلفی مانند استکهلم (۱۹۷۲)، ریو (۱۹۹۲)، کیوتو (۱۹۹۹)، ژوهانسبورگ (۲۰۰۲)، دانمارک (۲۰۰۹) و ... شده است. در این مجامع تلاش شده است تا اقدامات مختلفی برای مقابله با مسائل محیط‌زیست و تدوین و اجرای نظام‌های زیست‌محیطی بین‌المللی به عمل آید و حتی‌الامکان شیوه برداشت و مدیریت مسائل جهانی منابع طبیعی و محیط‌زیست تغییر یابد.

باتوجه‌به آنچه ذکر شد، اهمیت محیط‌زیست و منابع طبیعی تنها به جنبه‌های معیشتی، اقتصادی و اجتماعی محدود نمی‌شود، بلکه بعد مهم و راهبردی «امنیتی» را نیز دربرمی‌گیرد. نبود توجه کافی به محیط‌زیست و منابع طبیعی و پرداختن به رشد، توسعه و ارتقای شاخص‌های رشد اقتصادی، بدون درنظرگرفتن شاخص‌های زیست‌محیطی، ما را با بحران‌های جدی و خطرناکی مواجه خواهد کرد، که می‌توانند منجر به بروز مشکلات، چالش‌ها و تهدیدهای امنیتی در سطح ملی و نیز بین‌المللی شوند. بحران منابع آب، پدیده گردوغبار (ریزگردها)، فرسایش خاک و بیابان‌زایی، خشک‌سالی‌های ادواری، فرونشست زمین، آلودگی آب، هوا و خاک، ظهور گونه‌های مهاجم و کاهش تنوع زیستی از مهم‌ترین بحران‌های زیست‌محیطی کشور هستند، که اغلب نتیجه اعمال، تدابیر و سیاست‌های نادرست توسعه‌ای کشور بوده‌اند و تداوم آن‌ها می‌تواند بیش‌ازپیش امنیت کشور را تحت تأثیر خود قرار دهد.

بنابراین، اگر تا دیروز به‌خاطر جنبه‌های معیشتی، اقتصادی و اجتماعی به محیط‌زیست و منابع طبیعی توجه می‌شد، امروزه باید امنیت ملی کشور را در گروی حفاظت، حمایت، احیاء و توسعه محیط‌زیست و منابع طبیعی کشور جست‌وجو کرد. در این رویکرد، نقش مهم و جایگاه رفیع مؤسسه تحقیقات

جنگلها و مراتع کشور در تأمین، تضمین و ارتقای امنیت زیست‌محیطی بر کسی پوشیده نخواهد ماند. توجه جدی به چالش‌های مهم یادشده در بالا و تلاش برای برطرف کردن آن‌ها ازسوی ما محققان و نیز مسئولان و برنامه‌ریزان کشور، نیازمند فهم درست و دقیق اهمیت آن‌ها در امنیت ملی کشور است. در صورت حصول این درک و شناخت مشترک، همه ما تلاش خواهیم کرد تا اولویت‌های تحقیقاتی و سمت‌وسوی مطالعاتی خود را طوری طراحی، برنامه‌ریزی و مدیریت کنیم که بتوانیم در کوتاه‌ترین مدت به این هدف مهم و راهبردی (یعنی افزایش و ارتقای امنیت زیست‌محیطی) دست یابیم. بدیهی است توجه مسئولان و برنامه‌ریزان کشور به این امر، پشتیبانی و حمایت‌های مادی و معنوی آن‌ها را برای نیل به این هدف مهم (که همانا تقویت امنیت ملی است) فراهم خواهد کرد.